

Körkép a II. Világháborút megelőző Magyar tankönyvkiadásról

Szalay Ignác, Szegedi Tudományegyetem JGYPK Rajz-művészettörténet Tanszék

Absztrakt

A cikkben bemutatom doktori a doktori disszertációm egyik alapvető egységét, a Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi minisztersége alatt (1932 - 1942) Magyar közoktatás helyzetét, a rajzoktatás funkcióját, a Magyar-Német kapcsolatokat, a tankönyvkiadás lehetőségeit, tankönyvkiadóit, és párat a neves tankönyvírók közül. Emellett bemutatom az Egyetemes Történelem 1. rész című Marczell Ágoston és Szege-di Tasziló által írt és Balanyi György által szerkesztett, és 1938-ban megjelent gimnáziumi tankönyvet, ami közelebb enged minket ahhoz, hogy megértsük, milyen volt az oktatás és a tankönyvkészítés a háborút közvetlenül megelőző időszakban. A cikkben szakirodalmi összefoglalók, irodalmi források összehasonlítása és egy tankönyv nagy részben formai és kisebb részben tartalmi leírása olvasható.

Bevezetés

Doktori disszertációm témája a Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi minisztersége alatt (1932 - 1942) Magyarországon megjelent történelemtankönyvek és neveléstörténeti folyóiratok vizualitásának és tartalmának elemzése. Ezekben a tankönyvekben kutatok propagandisztikus és a kisebbségekkel szemben kirekesztő, xenofób és antiszemita tartalmak után. A kutatásom szempontjából kiemelten fontos kategória, a könyvek képanyaga. A bennük előforduló vizuális elemek gyakoriságának eloszlása, illetve az, hogy a Magyarországon az egyházi iskolák, főleg a Római Katolikus Egyház által gyakran használt tananyagokban megjelennek-e a korszak aktuálpolitikájának jellemzői. Ebben a dolgozatban a tankönyvek megjelenési lehetőségeivel, a rajzoktatás

1. kép. Marczell Ágoston, Szege-di Tasziló (1938). Az egyetemes történelem címoldala

szerepével, a kiadókkal és tankönyvírókkal fogok foglalkozni és bemutatom az Egyetemes Történelem 1. rész című Marczell Ágoston és Szege-di Tasziló által írt, és 1938-ban megjelent gimnáziumi tankönyvet, ami által képet kaphatunk arról, hogy pontosan milyen is volt egy oktatási segédanyag a háborút megelőző időszakban.

Általános magyar oktatásügyi körkép az 1932 - 1942-ig terjedő időszakból

Klebsberg Kuno 1922-től 1931-ig töltötte be Magyarországon a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tisztséget. Az első világháborút követő időszakban olyan alapvető problémákkal kellett szembenézniük az oktatásért felelős szakembereknek, amik veszélyeztették a tanítás

egzisztenciáját. A települések nem rendelkeztek iskolaépületekkel, a tanárképzés szabályozásra szorult, és az analfabetizmus is nagy arányban volt jelen a népesség körében. Ezeket a hátrányokat a Klebsberg rendszer jelentős mértékben kompenzálni tudta, de a "konzervatív modernizáció", aminek szellemében dolgoztak, kudarcot vallott. A keresztény értelmiségi réteg számára, amit az értelmiség bázisának tekintettek, nem volt népszerű az ipari pálya, ami illeszkedett volna az ország átalakuló gazdasági profiljába. A felső-középosztálybeli családok féltek a deklasszálódástól, ezért gyermekeik maradtak a tradicionálisan értelmiségi hivatásoknál (Pukánszky, Németh, 1994).

Magyar és nemzetközi szinten is a társadalom szélesebb rétegeinek politikai térnyerésével találkozunk. A munkásság és parasztság bekapcsolódik a politikai döntéshozásba (Pukánszky, Németh, 1994). Ez a két réteg nyitottabb a szélsőséges politikai állásfoglalás irányába is. Nem elhanyagolható az sem, hogy a Német és a Szovjet tömb szimpatizánsai is megjelennek Magyarországon. Ezek a politikai erők radikálisabb nézeteiket képviselték a magyar keresztény konzervatív, majd később népi-nemzeti irányvonalnál.

A rövid bevezetőből kitűnik a korszak mozgalmas politikai légköre, melyben Hóman Bálint átvette a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezetésének feladatát. A miniszteri státuszt 1932-től 1938-ig, majd 1939-től 1942-ig terjedő időszakban töltötte be. Fő céljaként és munkájának a nemzetnevelést definiálta, ami eltér a klebelsbergi valláserkölcsi neveléstől. A nemzetre mint önálló személyiségre tekint és érdekeit minden létező fölé helyezi. Ez illik a történelemszemléleti paradigma változásába is, ahol a pozitívizmust háttérbe szorítja a szellemtörténeti gondolkodásmód. A tankönyvírásban is érzékelhető a számadatok és tények csökkenése és az oknyomozó, kortárs ideológiákat múltba vetítő szemléletmód. Mivel Hóman maga is gyakorló történész volt tisztában kellett lennie ezekkel az ideológiai változásokkal, amik alakulásában maga is részt vállalt. Ebben a logikában a nemzet egy szellem, individuum, így lehet a neveléséről is beszélni. Ha „feszültség kínozza”, az társadalmi problémák okán jön létre (Pukánszky, Németh, 1994). A nemzeti közösség egységes gondolatai tudnak nyugalmat hozni az esetleges instabil állapotba. Ez a gondolat előrevetíti a politikai vélemény kinyilvánításának és a viták súlyának csökkenését a háborút megelőző időszakban.

A népoktatás jelentős átstrukturálása már az I. Világháború után is tervezett volt ugyan, de az ezt koordináló folyamatok a II. Világháború miatt nem mehettek végbe teljesen. Ez a változás a tankönyveken is tetten

érhető lett volna, annak ellenére, hogy a tankönyvírás, így is folyamatos szabályozások alatt állt. A Klebelsberg rendszerben került kidolgozásra a nyolcosztályos népiskolák rendszere, de törvénybe csak 1940-ben iktatták. A háború miatt nem is került mindenhol bevezetésre (Pukánszky, Németh, 1994). A hosszabb népiskolai oktatás természetesen új, eltérő ismeretanyagú tankönyveket kívánt meg, ami azt tükrözi, hogy a tankönyvírás folyamata követte a reformok hullámát.

Az eddigi iskolatípusok is átalakultak, kivezték a reálgimnáziumokat, megmaradt a szakiskola és a gimnázium. 1938-ban a gimnáziumi tanterv is átalakult. Az újabb tankönyveken az előzőkoldal után láthatjuk is a feliratot, ami azt hirdeti, hogy az új tantervet vették alapul a megírásához, amit a korszerűségük jeleként fogható fel. A nemzettudat kialakítására alkalmas tárgyak, mint például az irodalom, magyar nyelv, művészetek, történelem, állami-gazdasági ismeretek és a földrajz előtérbe kerültek, az idegen nyelv órák száma viszont csökkent. Érdekes, hogy a klebelsbergi rendszerhez képest a középoktatás elitből tömegképzéssé válik (Albert, 2006), az alsóbb néprétegekből származó fiatalok viszont kisebb számban jelentek meg a közoktatásban mint a húszas években (Pukánszky, Németh 1994).

Németországban is terjedtek hasonló nézetek az oktatás szerepének átstrukturálódásával kapcsolatban. Eduard Spranger (1882 - 1963) filozófus és pedagógus kultúrpedagógiai nézeteit Az ifjúkor lélektana című könyvében kifejti, hogy a fiatalok ellenszenvvel viseltetnek a szaktudományok iránt, valamint az országhoz való hűséget szintén kulcskérdésként jelöli meg (Spranger, 1929). Ez a szemlélet annak ellenére jelenik meg a magyar oktatáspolitikusok döntései mögött, hogy alapvetően eltérnek a két ország nacionalizmusról alkotott elképzelései.

1935-ben alakult át a tankerületi főigazgatóságok rendszere. A népiskolai tanfelügyelőségek ellenőrzése

megszűnt és a nyolc körzetre osztott tankerületi főigazgatóság hatáskörébe került. El. Ez még nehezítette többek közt a reformpedagógiai oktatási intézmények helyzetét (Pukánszky, Németh, 1994). Az eddig külön-külön ellenőrzött oktatási intézmények egyetlen központi szervezetből történő irányítása is a centralizálódó oktatás képét rajzolja elénk.

A tankönyvek tartalmának ellenőrzésére nemzetközi- és belpolitikai szinten egyre nagyobb igény jelentkezett. Klebelsberg rendszerében alakult meg a Tankönyvírás Bizottság. Ez a testület ellenőrizte a tankönyvek tartalmát, ezen felül foglalkozott a tankönyvek használatának rutinszerű tevékenységeivel, valamint új könyvek forgalomba hozatalával (Mészáros, 1989).

1932-ben miniszteri rendelet szankcionálta a tankönyvek váltását. Öt évig szüneteltette a tankönyvek cseréjét az oktatási intézményekben (Albert, 2006). Ez a rendelet megnehezítette a kiadók munkáját és hatására a pedagógusok rugalmassága a tankönyvvásztásban is nagyban csökkent.

Rajzoktatás a Hóman korszakban

A rajzoktatásban szintén megjelenik a nemzetnevelés koncepciója. Ezt megfigyelhetjük, bizonyos anyagrészek hangsúlyozásában és a könyvek által közölt adatokban is. Általános a népi motívumok mintaként való rajzoltatása és az 1905-ös tanmenethez hasonlóan találkozhatunk a mintarajzokkal, azaz az előre megadott formákkal, amiket a diákoknak másolniuk kellett. Ezek sokszor díszítőmotívumok, népművészetből táplálkozó formák. Az ilyen feladatok biztosították a magyarságtudat jelenlétét a művészetoktatásban. Az 1925-ös tanterv a kézügyesség fejlesztését látta a rajzoktatás fő feladatánaként. Három célt határoztak meg, amelyekre mint fejlesztési területekre tekinthetünk, az első a látás és ítélnőképesség fejlesztése és a mindennapi rajzkészség elsajátítása, második az önálló rajzolás iránti érdeklődés felkeltése, harmadik a forma és színérzék fejlesztését és

művészettörténeti jártasságot kívánták fejleszteni (Xantus, 1960).

A realiztikus ábrázolás vagy a képzelet utáni rajz a népiskolai tanmenetben csekély szerepet kap. Ugyan a szemléleti rajz a leghangsúlyosabb szegmense a tantervnek és a legtöbb órát erre szánják, de az ismeretanyag a valódi természet utáni rajzólástól eltér. Elsőtől negyedik osztályban a műalkotások megismerésére nem is helyeztek hangsúlyt, csak akkor kapott évi két órát amikor ötödik és hatodik évfolyamon hatvanra nő a rajzórák száma (Xantus, 1960).

Az 1941-ben kiadott népiskolai tanterv is tartalmazza a nemzetnevelés gondolatát és a korban jellemző Szent Istváni állameszmény rehabilitációját. A magyar nép sorsközössége, territoriális nacionalizmusa és a revízió is megjelenik a tantervben így látható, hogy az aktuálpolitika hogyan igazította magához az oktatási irányelveket. Ez a nacionalista alaphang a rajzoktatásban a népi kultúra magasabb reprezentációjában jelenik meg. A népviseletre jellemző sujtásszerű vonalak másolása gyakori feladatnak számított a tanmenet szerint. A bemutatott képanyagok is a magyarságtudatot hivatottak építeni, gyakoriak a historizáló, romantikus képek és a történelmi témájú műalkotások. A sujtásrajzoláson és a népies díszítőminta másoláson kívül ugyan megjelennek a valóság után készített tanulmányok, de közel sem akkora súllyal mint a népi nemzeti identitást erősítő sematikus mintarajzok rajzok. A feladattípusok arányát nem határozza meg a tanmenet, de részletes áttanulmányozásából kiderül, hogy a feladatok fele vonatkozik csak a látvány utáni rajzra (Xantus, 1960).

A polgári iskola tanterve a Normál tanmenetet (általánosan használt tanügyi dokumentum) adaptálja, viszont gyakorlati alapokra helyezni. Itt nő a természet utáni rajzok szerepe és a műalkotáselemzésre is több idő jut. A díszítőminták tervezése jelentősen csökken, jut idő a térformák ábrázolására is. Megjelenik a fejből rajzolás, ami a népiskolai

2. kép. Marczell Ágoston, Szegedi Tasziló (1938). Az egyetemes történelem kihajtható térképoldala

tanmenetben nem szerepelt, bár konkrét feladathoz még nem kötött (Xantus, 1960). A polgári iskola tanmenetéről elmondható, szabadabb gyakorlatiasabb de nem fejleszti tovább az alapvető tantervet. A népiskolánál praktikusabb, de mégsem helyez elég hangsúlyt, a szabadkézi rajzra és a tanulmányokra.

Az 1938-as gimnáziumi tanterven is érzékelhetőek a nemzetnevelési irányelvek. Az értelmiség igényeit szem előtt tartva igyekeztek olyan reál és humán műveltséget átadni a diákoknak ami használható a munkaerőpiacon. Célja a rajzi látás, nemzeti forma- és színízlés, a közhasználati és művészi rajzi nyelv kifejlesztése volt. Itt meg is jelenik a tanegységek közötti konnekciókra való törekvés. A gimnáziumi tanterv nem zárványokat akar létrehozni, hanem egy globális vizuális művészeti ismeretrendszert. A rajzoktatást, a geometrikus, mérnöki és a művészi ágra bontja. Az illusztráció is megjelenik a feladatok között, egy olyan utat vázol a gimnáziumi tanterv, ahol a korai gyerekrajzok, hibáit kijavítva lassan átvezeti a diákokat a valósághű ábrázolásba. Érdekesség hogy miként jelenik meg a műelemzés. Azért elemeznek híres képeket, hogy a tanulók ráeszméljenek bizonyos hiányosságaikra, és a műalkotásokból inspirálódva, tudják

ezeket kijavítani. Javasolja hogy nagyobb adathalmazok helyett inkább a tanuló saját szavaival adjon számot a műelemzésben szerzett ismereteiről, a tanár szerepe pedig megváltozik, inkább instruktorként van jelen az oktatásban (Xantus, 1960).

Ezeket a haladó gondolatokat háttérbe szorítja a realitás, az óraszámok kis száma miatt a feladattípusok változatossága nem tud jól működni. Emellett kevés idő jut az látvány utáni rajzra, ami elméletben dominálna a tantervben. Pont a kevés óra és a sok megoldandó feladattípus ellentéte miatt a globális egységre törekvő tanmenet nem tudta elérni célját és fragmentálódott tudásterületekhez vezetett (Xantus, 1960).

A bemutatott három iskolatípus mind az akkoriban egységes Normál-tanterv mutációit használta, valamennyire igyekeztek az iskolák profiljához igazítani az átadásra szánt ismeretanyag struktúráját. Szemmel látható hogy milyen különbségek voltak az alsóbb és felsőbb rétegeknek szánt tananyagban. Ennek ellenére a tantermi realitás és a háború nyomása nem tette lehetővé azt hogy ezek a tanmenetek tovább tudjanak fejlődni és a legjobb modellben szolgálhassák a rajzoktatást.

Tankönyvkiadók Magyarországon

A tankönyvkiadók sorsának alakulásán is nyomon követhető a magyar kultúr- és oktatáspolitikai változása, ahogy a keresztény konzervatív vonal, ami a Klebelsberg időszakban meghatározó volt, egyre inkább a Hóman korra jellemző népi, nemzeti irányba halad.

Hat aktív nyomda volt jelen a tankönyvkiadás piacán 1932 és 1942 között: A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, a Szent István Társulat, az Athenaeum Könyvkiadó, a Franklin, a Lampel és a Debreceni Városi nyomda. A kiadók, egyéb könyvek kiadása mellett, fő tevékenységként jelölték meg a tankönyvkiadást, és folyamatosan frissülő írógárdákat alkalmaztak egy-egy könyv megalkotásához. Ennek ellenére, ha megnézzük a közreműködőket, a klebelsbergi rendszer tudós írói kevésbé nagy számban szerepelnek, bár vannak folyamatosan jelenlévő írók is (Albert, 2006). Ez a nevelésről való gondolkodás paradigmájának változása-ként jöhetett létre, hiszen a pozitívizmusra jellemző tudós írók helyett, gyakorlatiasan, inkább nevelő mint oktató szándékú tankönyvkészítőket alkalmaztak.

A Királyi Egyetemi Nyomda jelentette meg a Hivatalos Közlönyt, az oktatásért felelős kormányzati szerv lapját. Ebben hirdethettek egyéb kiadók is, de a Királyi Egyetemi Nyomda reklámjai jelentek meg legtöbbször. A Hivatalos Közlöny nem volt független lap, sokszor jelentek meg aktuálpolitikával foglalkozó, irredenta hirdetések és tartalmak a lapjain (Albert, 2006).

Annak ellenére, hogy a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda nem tekinthető az államtól teljesen független kiadónak, és aktuálpolitikai szövegeket közvetített, nem mondható szakmaiatlannak. Domanovszky Sándor, aki korának egyik legjelentősebb tankönyvírója volt, korábban rendszeresen dolgozott a kiadónak. Ez nem is tekinthető meglepőnek, mivel a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda jelentős piaci erőnek számított a magyar tankönyvkiadásban.

A Szent István Társulat is jelentős tankönyvkiadási tevékenységgel foglalkozott a két háború között, 1939-től csak ők készítettek komplex tankönyvsorozatot Magyarországon. A kiadó tudatosan épített a vidéki közösségekre és számos helyen képvisellel rendelkezett (Albert, 2006). Könyveiket főleg a Római Katolikus Egyház által fenntartott iskoláknak szánták, és több egyházi szerepet betöltő íróval is dolgoztak együtt, például a később bemutatásra kerülő könyv egyik írójával, Szegedi (Szolomájer) Taszilóval.

Az Atheaneum kiadó főleg a kereskedelmi és reáliskoláknak szánt tankönyvek kiadásában vállalt jelentős szerepet írói között van Ember István, a magyar szellemtörténet egy kimagasló alakja. 1934 és 1944 között viszont nem jelent meg egy tankönyvsorozatuk sem (Albert 2006), a reáliskolák megszűnése és a tankönyvkiadás szigorítása beszűkíti a piacot, hátrányt okozva ezzel a kiadónak.

Az ekkor működő kiadók sorába tartozott még a Franklin, mely liberálisabb szelleméről volt ismert, könyveiket főleg protestáns iskoláknak szánták. Érdekeség, hogy a Lampel

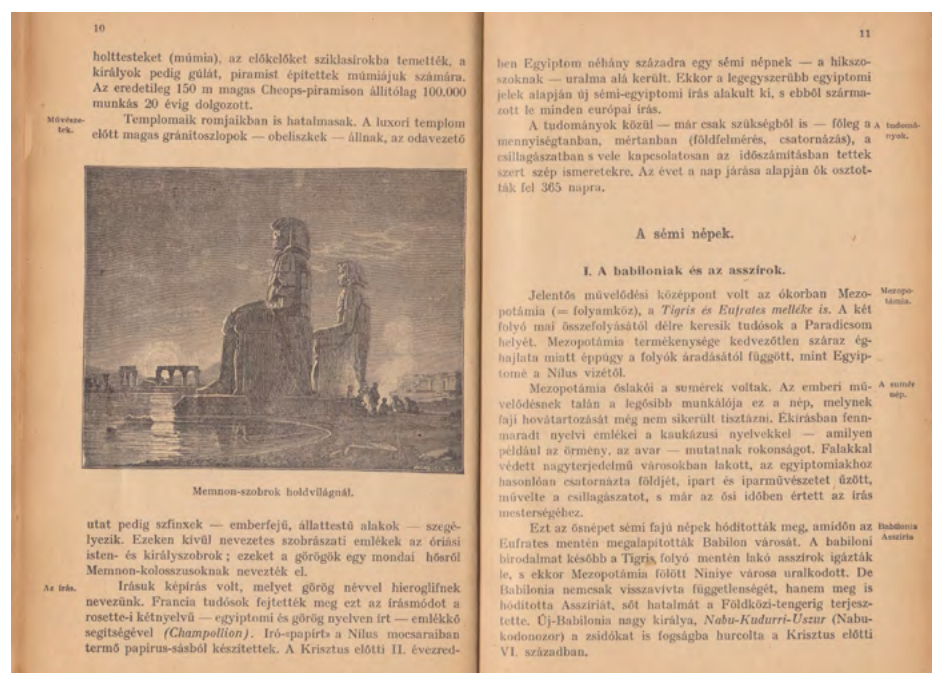
kiadóval sokszor közösen dolgoztak (Albert, 2006).

A Lampel szintén főleg kereskedelmi iskoláknak szánt tankönyveket adott ki. Itt is megjelentek jelentős szerzők, mint Balanyi György, aki piarista szerzetes volt, és itt is találkozhatunk a készítőik között Domanovszky Sándor nevével (Albert, 2006).

Érdekes megfigyelés, hogy a korban ismert és elismert tankönyvírók több kiadónak is dolgoztak. Ami arra utal, hogy ugyan megjelent a politika a tankönyvkiadásban, de mellette a szakmaiság is folyamatosan jelenlévő tényező maradt.

Németország hatása a magyar tankönyvügyre

Megfigyelhető egyfajta igény a tankönyvrevízióra az európai országok körében. 1922-ben a Népszövetség létrehozta a Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottságát. Aminek feladata volt, hogy a nemzetek közötti együttélését segítse, csökkentse a nemzetközi feszültségek lehetőségét. Ebben a feladatkörben az oktatás is jelentős szerepet kapott, mivel az alacsonyabban iskolázott néprétegek a környező és távolabbi országokról szerzett ismereteiket elsősorban a tankönyvekből szerezték. Így, ha

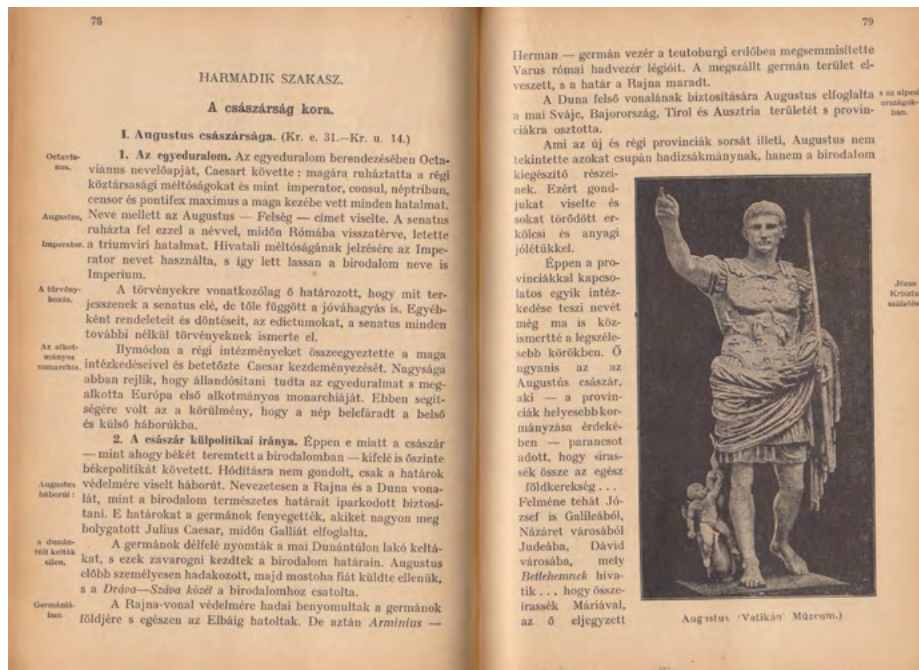
3. kép. Marcell Ágoston, Szegedi Tasziló (1938). Az egyetemes történelem Morelli Gusztáv illusztrációjával

azokban egyes egységek pontatlanok voltak vagy negatívan mutattak be egyes országokat, akkor ezek a hibás könyvek hozzájárulhattak az elkerülendő internacionális konfliktusokhoz. Magyarország is részt vett a közös munkában, egészen 1939-ig, amikor kilépett a Népszövetségből (Ujváry, 2016).

A Magyar Kormányzat bilaterális kulturális megállapodásokat is kötött különböző európai országokkal. Érdekesség, hogy Németország nem az elsők között kötött szellemi együttműködési szövetséget Magyarországgal, hanem csak a szerződések második hullámában. Ezek a kétoldalú együttműködések a tudományos, művészeti, irodalmi és sportéletre voltak hatással. Hóman megkereste az Amerikai Egyesült Államokat és a Angliát is, hogy bilaterális kulturális szerződést kössenek, de ezek az országok elzárkóztak az ötlettől. A Német-Magyar együttműködés kiemelt pontjai közé csak később került be a tankönyvrevízió kérdése (Ujváry, 2016).

A magyarság képének javítására vonatkozó igény, és Magyarország jobb színben való feltüntetésének igénye már a húszas években jelentkezett. A Német-Magyar Főiskolai Útbaigazító Iroda és a Berliini Egyetem Magyar Intézete is felajánlotta, hogy listát készít a magyarokra sértő tankönyvrészekről, de ezek a kezdeményezések hamar elakadtak. Olay Ferenc *A művelt Nyugat tankönyvei – rólunk* című cikke is mutatja, hogy foglalkoztatta itthon a közvéleményt az európai országok magyarsággépének javítása, de komolyabb változás nem született.

Német oldalról nem a tankönyvek németiségképének javítása volt a legfontosabb igény, bár ezt is át kívánták alakítani a fajelméleti szempontok szerint. Sokkal inkább a magyar sajtó szabadossága és a nemzetiszocializmusra nézve kritikát megformáló cikkek számának csökkentése volt az elsődleges kívánt cél (Ujváry, 2016).

4. kép. Marczell Ágoston, Szegedi Tasziló (1938). *Az egyetemes történelem Augustus császárt bemutató oldala*

1936-ban született egyezmény arról, hogy Magyarország és Németország tankönyvrevíziós tevékenységbe kezd, bár a német félnek itt sem a tankönyvek tartalma okozott gondot, hanem az ideológiai összeférhetlenségből adódó egyéb oktatási problémák. Szerették volna elérni, hogy a náluk betiltott írók munkái Magyarországon ne szerepelhessenek kötelező irodalomként (Ujváry, 2016). Ezzel szemben Hóman Bálint többször is hangsúlyozta, hogy Magyarország nem fog a németek fajelméleti álláspontjára helyezkedni, ebből is látszik, hogy milyen különbségek voltak a két ország elképzeléseit illetően.

Ezt az alapvető szemléletbeli különbséget a Kulturboden elmélet is erősítette. Kaczogh Ákosnak, a debreceni egyetem docensének 1941-es munkája is alátámasztja ezt a megállapítást. Miután átvizsgálta a Magyar Kormány megbízásából a német tankönyveket, azt a megállapítást tette, hogy azok offenzívák, és lekicsinylően mutatják be a magyarságot. Ez logikusnak mondható annak tükrében, hogy a náci ideológia a német népet tekintette a kultúra forrásának, így nem ismerte el a magyarság kultúrateremtését a Kárpát-medencében. A civilizációt és a kultúra

meghonosodását a betelepült németiségnek tulajdonították, nem pedig a „kevert fajú” magyaroknak.

Az évenként összeülő vegyesbizottsági üléseket 1944-ig megtartották. 1943-ban 233 tankönyvrészletet kifogásoltak a magyar bizottság tagjai Kaczogh Ákos munkássága nyomán, a németek pedig a zsidó írók munkáit szerették volna az oktatásból száműzni (Ujváry, 2016).

A bilaterális együttműködések a fajelmélet át nem vétele miatt nem lehettek hosszú távon sikeresek. A német felsőbbrendűség elismerése megsemmisítette volna a magyar kultúrpolitikában felvállalt népi-nemzeti gondolatiságot és a magyarság identitásának újbóli felépítésének érdemeit. Ez az ambivalens helyzet mutatja a korszak békés szándékaik és ideológiai összeegyeztetlenségeinek feloldhatatlan problémáját.

Egy tipikus történelemkönyv formai leírása a harmincas évekből

Az antik világ és a keresztény Európa története a magyar honfoglalásig című történelemkönyv formai leírásán keresztül szeretném bemutatni azt, hogy milyen volt egy átlagos diákok

által használt tananyag a háborút megelőző időszakban. Azért ezt a taneszközt választottam, mert amellett, hogy könnyen elérhető, az egyik legnépszerűbb kiadó, a Szent István Társulat adta ki, ezért általánosságban jól szemlélteti az általam vizsgált jelenséget. Ez a könyv gimnáziumok és leánygimnáziumok negyedik osztálya számára készült. Az összeállítók fontosnak tartották a korszerűséget azzal bizonyítani, hogy a cím alá odaírták, hogy a könyv az új tanterv alapján készült el. Szerkesztője Balanyi György, piarista szerzetes, aktív történész és tanár, volt aki a legjelentősebb, tankönyvekkel foglalkozó szakemberek egyike volt a Hóman korszakban. Ekkor 52 éves volt, ezt azért tartom célszerűnek, mert tapasztalhatta a dualizmus és a Klebelsberg kor pedagógiai sajátosságait és ekkor már több Magyarországon használt tankönyvön is dolgozott. A tankönyvet jegyző két író; Marczell Ágoston és Szegedi Tasziló volt, a kiadó pedig a Szent István Társulat. A könyv 21,5 cm magas és 15,5 cm széles, ami a mai könyvekhez képest kicsinek mondható. Könnyen befért a diákok kisebb táskáiba is. 148 számozott lappal rendelkezik és két számozatlan előszóval. Két kihajtható térkép is található benne, az egyik a Római Birodalom kiterjedését és Európát ábrázolja, a másik a Kárpát-medencét, a történelmi Magyarország határainak jelzésével, a „Hazánk nevezetesebb történelmi lelőhelyei és múzeumai” felirattal.

A tartalomjegyzék szépen tagolt, jól értelmezhető, és a könyv végén, a térképek előtt kapott helyet. Érdekesség, hogy a címoldal után találunk egy rövid bevezetést, ami az őskort vázolja fel, és az egyetemes történelmet osztja szakaszokra. Négy tartalmi egység kapott helyet a tankönyvben, melyeket további szakaszokra bontottak. Ez a fajta szakaszolás jellemző volt a harmincas évek tankönyveire.

Az első részben a diákok a keleti népekkel ismerkedhettek meg, itt kaptak egy szakaszt az arámi népek, és egy oldalt a zsidóság is. Az első

szakasz nagyon rövid, csupán öt oldalas és nincs alegységekre bontva.

A második rész 28 oldal hosszú, és 3 szakaszra osztott. A fejezet a görög-séggel, a makedón uralommal és a hellenizmus korával foglalkozik.

A harmadik rész a Római Birodalomra fókuszál, 62 oldal hosszú és a Birodalom történetét részletezi a királyság korától a Nyugat-Római Birodalom bukásáig. Ez a szekció négy kisebb szakaszra van osztva, ez képezi a könyv leghosszabb fejezetét de még így is roppant tömör.

Az utolsó rész *„A mai európai államok kezdetei”* címet viseli, 26 oldal hosszú. A korai népvándorlás kora kezdődik és a honfoglaló magyarok és a kilencedik századi Európa történetével fejeződik be.

A képanyag alkotói és szerkesztői nem jelennek meg sem a címoldalon, sem a kolofonban. Az illusztrációk sokfélék, találunk a könyvben fotókat, szépen kidolgozott művészi metszeteket és híres festményeket is.

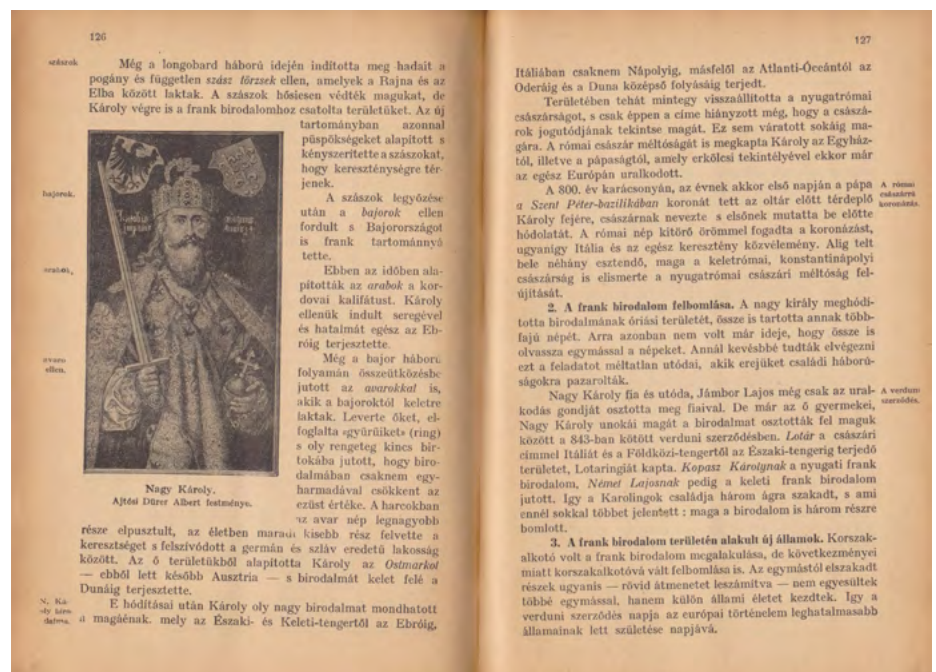
A könyv gyors tempója, a papírtakarékos tördelés miatt illetve a könnyű követhetőség és kereshetőség

érdekében, a margóra címszakkal írták ki a folyószövegben épp taglalt témát.

A fentiekből kiderül, hogy a könyv nagyon töményen taglalja az ókor és a kora középkor eseményeit. Ez részben köszönhető a harmincas évek pedagógiai módszertanának, a tananyagcsökkentés szándékának, és az aktuális tudásszintnek is. A szövegtest eléggé lexikális szerkezetű, nem kimondottan olvasmányos, és a margókon megjelölt szavakat sokszor csak megmagyarázza, nem fonódik össze az előző szövegrészekkel, azaz kivonatszerű. Felmerül a kérdés, hogy az a diák, aki egy ilyen tankönyvből tanult, mennyire értette meg pusztán a könyvből a történelem összefüggéseit, és mennyire múlt a pedagóguson a tömören közölt ismeretanyagok valóságos interpretálása?

Összegzés

Dolgozatomban bemutattam, hogy milyen érdekes és komplex szituációval kellett megküzdeniük az oktatáspolitikával foglalkozó szakembereknek a Hóman-rendszerben. A nemzetközi tankönyvrevíziós törekvések és a békés együttélést értett erőfeszítések sajnos nem tudták beváltani a hozzájuk fűzött

5. kép. Marczell Ágoston, Szegedi Tasziló (1938). Az egyetemes történelem Nagy Károlytól bemutató oldalpárja Albrecht Dürer festményével illusztrálva

reményeket. A bilaterális együttműködések is kudarcba fulladtak az ideológiai egyet nem értékek miatt, a belföldi reformokat pedig a háború, a gazdasági válság és a Trianoni Békészerződés után keletkezett gazdasági regresszió gátolta.

A bemutatott tankönyv vázlatos megismerésével bepillanthattunk a korabeli iskolák gyakorlatába, és abba, hogy milyen eszközökkel folyt az oktatás ebben a meghatározó történelmi korban.

Hivatkozások és felhasznált irodalom:

Albert B. Gábor (2008). A magyarországi tankönyvrevíziós mozgalom a két világháború között. *Századok*, 142 63-78

Albert B. Gábor (2006). *Súlypontok és hangsúlyeltolódások. Középkorai történelemtankönyvek a Horthy-korszakban*. Pépa: Pannon Egyetem, ISBN: 963 9696 06 4

Dékány István (1936). *A történelmi kultúra útja*. Budapest: Országos Középkorai Tanáregyesület.

Kornis Gyula (1933). *A kultúra és az értékek formális jelleme*. Budapest: Franklin társulat

Molnar, P. (2001). The German-Hungarian revision of textbooks. *East European Quarterly*, 35(4), 395.

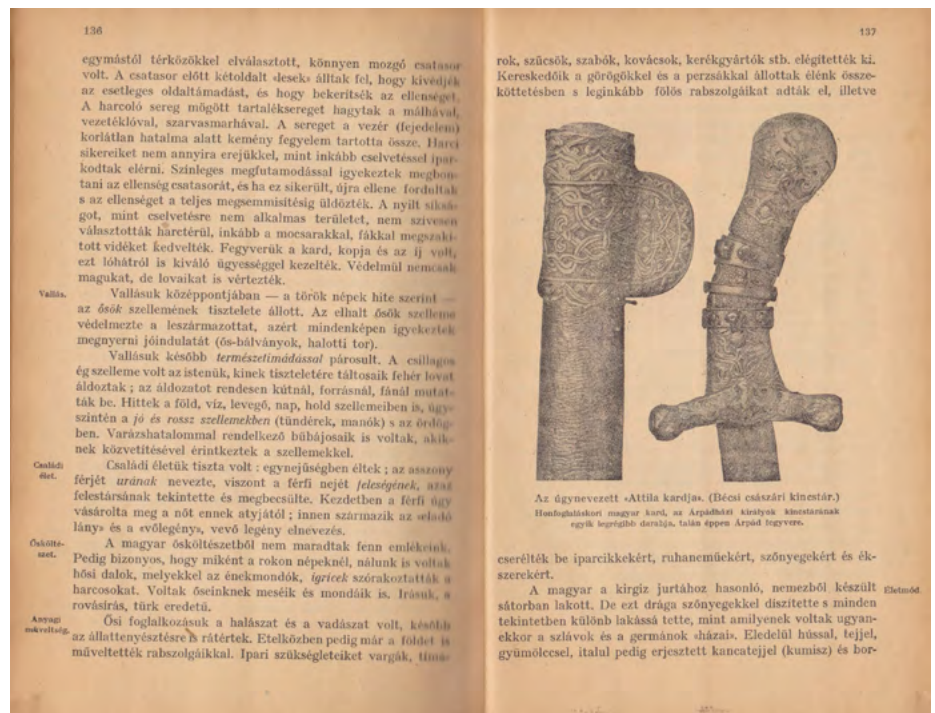
Pukánszky Béla, Németh András (1994). *Neveléstörténet*. Budapest: Tankönyvkiadó.

Ujváry Gábor (2016). „A Külföld még mindig alig tud rólunk” Magyar-német tankönyvvita a második világháború idején. *Századok*, 85-115.

Unger Mátyás (1976). *A történelmi tudat alakulása középkorai történelemtankönyveinkben*. Budapest: Tankönyvkiadó.

Marczell Ágoston, Szegedi Tasziló (1938). *Az egyetemes történelem*. Budapest: Szent István-Társulat.

Xantus Gyula (1960). Hazai rajzoktatásunk története, különös tekintettel a munkakeretek rendszerének és összefüggéseinek alakulására. In: *Tantárgytörténeti tanulmányok 1*. Budapest: Pedagógiai Tudományos Intézet.

6. kép. Marczell Ágoston, Szegedi Tasziló (1938). *Az egyetemes történelem* Attila kardot bemutató oldalpárja